

Bilaga 3: Högriskländer och högriskprodukter

Innehåll

Exempel på utmaningar i högriskländer

Barnarbete

Levnadslöner ett verktyg för att undvika flera risker

Grundläggande mänskliga rättigheter i arbetslivet

Tvångsarbete

Avskogning

Exempel på högriskprodukter

Banor: Vanliga risker i olika produktionssystem

Te: Vanliga risker i olika typer av produktionssystem

Kaffe: Vanliga risker i olika typer av produktionssystem

Kakao: Vanliga risker i kakaoodling

Textilier och skor

Elektronik och IT-produkter

Exempel på utmaningar i högriskländer

Den offentliga sektorn upphandlar varor och tjänster för **runt 800 miljarder kronor årligen**¹, varav en stor del produceras i högriskländer. Den upphandlande myndigheten behöver förhålla sig till vilka risker som finns utifrån de fyra hållbarhetsbenen: antikorruption, arbetstagarnas rättigheter, miljö/klimat och mänskliga rättigheter. Fokus bör ligga på såväl länder som branscher med höga risker. Myndigheten bör fråga sig inom vilka av de produkter, komponenter, ingredienser, råvaror och tjänster som köps in som det finns betydande risker i leverantörskedjan. Det kan handla om allt från utvinningen av metaller, produktionen av komponenter och färdiga produkter

i de datorer som anställda använder till det kaffe, te och choklad som dricks vid fikapausen.

Högriskländer och högriskprodukter behöver kartläggas och en allvarlighetsbedömning av riskerna utföras. När det finns allvarliga risker hanteras det genom att upphandlaren ställer villkor och krav vid upphandlingen och följer upp dessa.

Upphandlande myndigheter bör ha en uppdaterad lista med högriskländer som inbegriper samtliga inköpsländer med högriskfaktorer i något/några eller samtliga hållbarhetsområden. På samma sätt behövs en lista över högriskprodukter/tjänster i vilka det finns högriskfaktorer i något av hållbarhetsområden.

Utöver de svenska aktörerna – Upphandlingsmyndigheten, Adda och Hållbar upphandling – som har riskanalyser/verktyg finns det en mängd internationella organisationer att vända sig till för en bred omvärldsbevakning av risker, exempelvis [International Labor Organisation](#), [ITUC Global Rights Index](#), [Business & Human Rights Resource Centre](#), [The Danish Institute for Human Rights](#), [Transparency International](#), [OECD environmental data and indicators](#), [World Bank Open Data](#) och [Global Living Wage Coalition](#).

Barnarbete

På kakaoodlingar i Elfenbenskusten, i guldgruvor

i Uganda eller på bomullsodlingar i Indien – runt om i världen arbetar barn på ett sätt som hindrar deras skolgång eller skadar deras hälsa. Enligt ILO:s och Unicef:s rapport (juni 2021) har barnarbetet ökat för första gången på 20. Nu är 160 miljoner barn fast i barnarbete, varav närmare hälften i farligt arbete. På grund av coronapandemin riskerar antalet att öka med flera miljoner ytterligare till slutet av 2022. Majoriteten av de arbetande barnen finns inom jordbrukssektorn.

FN har uppmanat det internationella samfundet att kraftsamla för att kunna nå Agenda 2030-målet om att avskaffa alla former av barnarbete senast år 2025. Upphandlande myndigheter ska så klart göra allt som går för att förhindra att barn riskerar sin hälsa, skolgång och säkerhet i leverantörers värdekedjor.

Levnadslöner ett verktyg för att undvika flera risker

En grundorsak till barnarbete är att **nästan tio procent av världens befolkning lever i extrem fattigdom**² och extremt låga löner i högriskländer. I Fairtrade Sveriges senaste **rapport om levnadslöner och levnadsinkomster**³ (2019) framgår att de genomsnittliga faktiska inkomsterna för odlare och anställda i början av globala leverantörskedjor för livsmedel och textilier ligger på 65 procent av de beräknade levnadslönerna. För anställda på bananplantager i Dominikanska republiken och inom rossektorn i Etiopien är lönen så låg som 49 respektive 33 procent av en levnadslön.

Resultatet visar en världshandel med systematiskt ohållbara inkomster och löner för odlare och anställda i högriskländer. I rapporten jämförs även länders lagstadgade minimilöner med levnadslöner. Minimilönerna kommer i genomsnitt upp i 53 procent av levnadslönerna. Att betala minimilöner är alltså inte en funktionell riskhantering eller indikator för social och ekonomisk hållbarhet. Det är fattigdomslöner som omöjliggör för de anställda att ha råd med en enkel men tillfredställande levnadsstandard. Levnadslönsstudierna är gjorda av **Global Living Wage Coalition**⁴ och bygger på den definition och metod som togs fram professor Richard Anker i en rapport till ILO (2011) och utgår FN:s interna-

tionella konventioner om mänskliga rättigheter.

En levnadslön är den ersättning som en anställd behöver under en arbetsvecka på en viss plats för att uppnå en tillfredsställande levnadsstandard för sig och sin familj. Det inkluderar mänskliga rättigheter som näringsriktig mat, vatten, en anständig bostad, utbildning, hälsovård och kläder. Att säkerställa levnadslöner i leverantörskedjor innebär att man hanterar flera risker för negativ påverkan på mänskliga rättigheter.

Begreppet levnadslöner får ett allt större internationellt genomslag. Den globala konsultbyrån PWC använder det för som indikator för mål 1 i Agenda 2030 i **sin stora granskning** av globala börsbolag, medvetna om att minimilöner är fattigdomslöner. The World Benchmarking Alliance (WBA) lyfter vikten av **levnadslöner** och även globala företag som Mondelez och Nestle i det här **positionsdokumentet** inför EU:s arbete med en HREDD-lagstiftning. I rapporten **Work for a brighter future**⁵ (2019) föreslår ILO:s globala kommission för framtidens arbetsmarknad bland annat en universell garanti för arbetstagare som inbegriper grundläggande arbetsrätt, levnadslön, reglerade arbetstider och säkra arbetsplatser, liksom rätten att förhandla löner kollektivt.

För enskilda aktörer är levnadslöner svårt att lösa

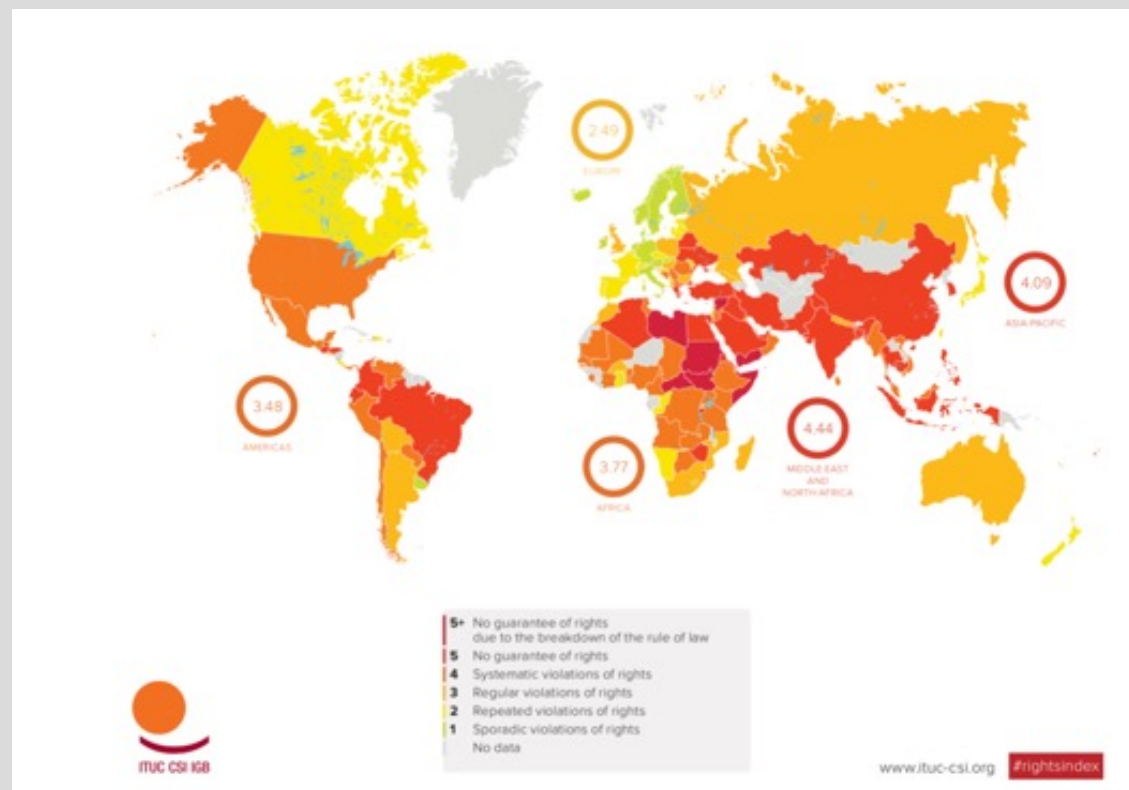
själva särskilt om de faktiska lönerna är mycket låga. Går ett enskilt företag före riskerar det att bli utkonkurrerat. Det är därför globala fackliga ramavtal, möjligheten att förhandla löner och priser kollektivt, hållbarhetslagstiftningar, hållbar offentlig upphandling och bolags agerande tillsammans har stor betydelse för att löner och priser på grödor och produkter inom hela sektorer kan tryckas upp. Då skapas förutsättningar för aktörer på marknader som vill ligga i framkant att ta steget fullt ut och efter förhandlingar med fackliga företrädare garantera levnadslöner och levnadsinkomster i sina leverantörskedjor. Det är inspirerande att exempelvis Systembolaget har ett levnadslönsfokus.

Grundläggande mänskliga rättigheter i arbetslivet

ITUC:s Global Rights Index mäter hur grundläggande mänskliga rättigheter i arbetslivet respekteras i 144 länder. Senaste [indexet](#)⁶ (2021) visar på stora inskränkningar i demokrati och mänskliga rättigheter – genom kränkningar, våld och förbud. Grundläggande och skälig arbetsrätt är satt ur spel. Några fakta ur indexet:

- **79 procent av länderna kränkte rätten att förhandla kollektivt.**
- **87 procent av länderna kränkte strejkrätten.**
- **74 procent av länderna uteslöt anställda från rätten att bilda och gå med i en fackförening.**

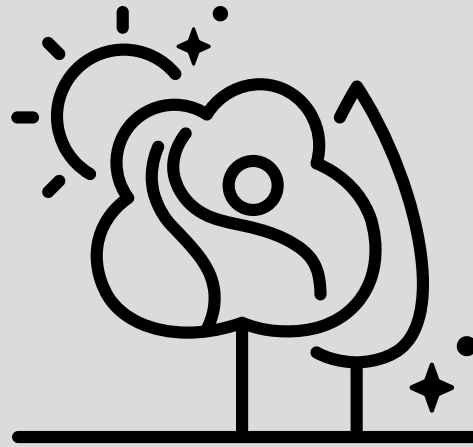
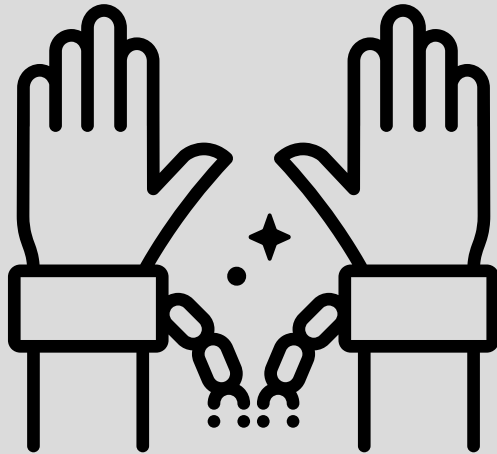
- **Antalet länder som hindrade registreringen av fackföreningar ökade från 89 år 2020 till 109 år 2021.**
- **Antalet länder som förnekade eller begränsade yttrandefriheten ökade från 56 år 2020 till 64 år 2021.**
- **Anställda utsattes för våld i 45 länder.**
- **Anställda hade ingen eller begränsad tillgång till rättsprocesser i 65 procent av länderna.**
- **Anställda upplevde godtyckliga arresteringar och internering i 68 länder.**
- **Fackföreningsmedlemmar mördades i sex länder: Brasilien, Colombia, Guatemala, Myanmar, Nigeria och Filippinerna.**

Global Rights Index har en femgradig skala som utvärderar länder utifrån mänskliga rättigheter i arbetslivet. 5 innebär ingen garanti för rättigheter och 4 innebär systematiska kränkningar av rättigheter. Illustration från ITUC:s index.

Tvångsarbete

Tvångsarbete är den vanligaste formen av modernt slaveri i de globala värdekedjorna av bland annat mobiler, kläder och livsmedel. Minst 16 miljoner människor antas tvångsarbета inom den privata sektorn. EU-kommissionen vill nu införa "effektiva åtgärder för att säkerställa att tvångsarbete inte finns i företagens värdekedjor", vilket ligger i linje med kommissionens arbete med hållbar bolagsstyrning. Men än så länge finns det risk för att varor som konsumeras inom offentlig sektor har producerats med tvång. EU-kommissionen har tagit fram en ny vägled-

ning för att underlätta för företag att bekämpa tvångsarbete i leverantörskedjorna.

Avskogning

Den pågående skövlingen av världens skogar har stor klimatpåverkan. När skog huggs ner snabbare är ny skog hinner växa upp blir resultatet att mängden koldioxid i atmosfären ökar och bidrar till att öka växthuseffekten. I en orörd skog eller i en skog som brukas på ett hållbart sätt är detta normalt inget problem eftersom nya träd växer upp i samma takt som andra avverkas eller dör. Utsläppen av koldioxid från skogsskövling uppgår till ca 12 procent⁷ av alla växthusgaser som släpps ut i atmosfären. Samtidigt innebär avskogningen försämrade förutsättningar för lokalbefolkningen att hantera värmeböljor och extremnederbörd. EU-kommissionen presenterade i november 2021 ett lagförslag som syftar till att stoppa import av varor och livsmedel som leder till avskogning.

Exempel på högriskprodukter

Konsultbyrån U&We, inriktad på hållbarhetsfrågor, fick under åren 2019 och 2020 uppdraget att genomföra riskanalyser åt Fairtrade Sverige om bananer, te, kaffe och kakao. I de tiosidiga rapporterna sammanfattas centrala risker i tabellform som publiceras nedan. Många av riskerna som presenteras bottnar i fattigdom, brist på funktionella regelverk, låga löner och priser på grödor. Fairtrade Sveriges rapport om levnadsinkomster, som refereras till ovan, visar att odlare och anställda inom dessa produkter, tjänar långt ifrån en levnadslön/levnadsinkomst.

Bananer: Vanliga risker i olika produktionssystem

De flesta bananplantager ägs av stora, internationella företag där arbetsvillkoren för de anställda ofta är dåliga. Låga löner som inte går att leva på, osäkra anställningsförhållanden, begränsningar i organisationsrätten och hantering av farliga kemikalier utan tillräcklig skyddsutrustning är ett par exempel. Många jobbar säsongsvist och har sämre villkor än dem som är fast anställda. En del bananer odlas även på små, familjeägda odlingar. Dessa bananodlare har också en svår ekonomisk och social situation, bland annat för att de har svårt att nå ut med sina bananer på världsmarknaden. Som en konsekvens måste de sälja sina

bananer via mellanhänder som tar en stor del av vinsten själva.

Exportörerande bananproducerande ligger på 5 – "Ingen garanti för rättigheter" – eller 4 – "systematiska kränkningar av rättigheter" – på Global Rights Index femgradiga skala. I Fairtrade Sveriges [rapport om levnadslöner](#)⁸ återges tre studier som gjorts inom banansektorn. De visar att de genomsnittliga faktiska lönerna ligger långt under de beräknade levnadslönerna. Det innebär fattigdomslöner, det vill säga att rätten till en tillfredsställande levnadsstandard inte tillgodoses.

Kvinnor utgör cirka 15 procent av den globala arbetsstyrkan inom bananexportindustrin och drabbas regelbundet av diskriminering på arbetsplatsen. Det handlar exempelvis om diskriminerande anställningspolitik, obligatoriska graviditetstester inför anställning, begränsad tillgång till mammaledighet och sexuella trakasserier och övergrepp.

	Familjejordbruk	Plantager
Sociala och ekonomiska risker	Fattigdom Barnarbete Unga människor lämnar jordbruket Låga intäkter Brist på medel för investeringar Brist på information och förhandlingskraft Ökade produktions- och levnadskostnader Utsätts för bekämpningsmedel	Bristande jämställdhet Barnarbete Låga löner som en följd av orättvisa handelsvillkor och ökade produktionskostnader Osäkra anställningar, användning av korttidskontrakt och migrantarbetare Avsaknad av kollektivavtal Avsaknad av anställningsavtal Utsätts för bekämpningsmedel
Miljörisker	Avskogning Förlust av biologisk mångfald Föroreningar från bekämpningsmedel och gödning Erosion	
Produktionsrelaterade risker	Angrepp av svampsjukdomen TR4 kan slå hårt mot bananindustrin, i synnerhet småbrukare	

Te: Vanliga risker i olika typer av produktionssystem

	Familjejordbruk	Plantager
Sociala och ekonomiska risker	<p>Fattigdom</p> <p>Avsaknad av utbildning och sjukvård</p> <p>Ojämlighet mellan könen</p> <p>Unga människor lämnar jordbruket</p> <p>Stort beroende av teplantager för avsättning av sina grödor</p> <p>Låga intäkter från försäljning</p> <p>Brist på information och förhandlingskraft</p> <p>Prisfluktuationer</p> <p>Osäkra markrättigheter</p>	<p>Fattigdom</p> <p>Dåliga anställningsvillkor</p> <p>Brist på rent vatten</p> <p>Undermåliga boendeförhållanden</p> <p>Kroniska hälsoproblem & undernäring</p> <p>Diskriminering</p> <p>Sexuella trakasserier och -övergrepp</p> <p>Ojämlighet mellan könen</p> <p>Prisfluktuationer</p> <p>Låga löner, ingen levnadslön</p> <p>Avsaknad av kollektiva förhandlingar</p> <p>Migrations- och säsongarbetare</p> <p>Avsaknad av kontrakt</p> <p>Låg utbildningsnivå & analfabetism</p>
Miljömässiga risker	<p>Omvandling av naturliga ekosystem till monokulturer</p> <p>Förlust av biologisk mångfald</p> <p>Föroreningar på grund av användning av bekämpningsmedel och gödningsmedel</p> <p>Erosion och markförstörelse</p> <p>Vattenbrist</p> <p>Klimatpåverkan</p>	

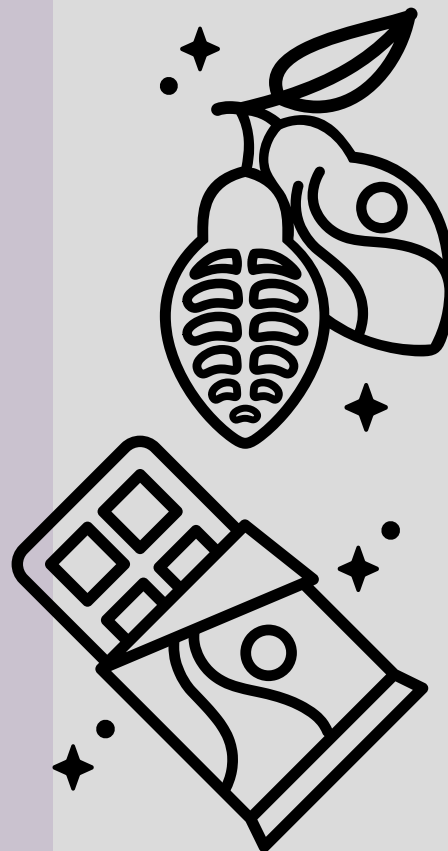
Kaffe: Vanliga risker i olika typer av produktionssystem

	Familjejordbruk	Plantager
Sociala och ekonomiska risker	Undernäring	Dåliga anställningsvillkor
	Fattigdom	Brist på rent vatten
	Avsaknad av utbildning och sjukvård	Undermåliga boendeförhållanden
	Ojämlighet mellan könen	Diskriminering
	Unga människor lämnar jordbruket	Sexuella trakasserier och -övergrepp
	Låga intäkter från försäljning	Ojämlighet mellan könen
	Prisfluktuationer	Prisfluktuationer
	Brist på information och förhandlingskraft	Låga löner, ingen levnadslön
	Ökade levnadskostnader	Avsaknad av kollektiva förhandlingar
	Åldrande kaffeträd/buskar	Migrations- och säsongarbetare
Miljömässiga risker	Osäkra markrättigheter	Avsaknad av kontrakt
	Omvandling av naturliga ekosystem/tropiska skogar till monokulturer	
	Förlust av biologisk mångfald	
	Föroreningar på grund av användning av bekämpningsmedel och gödningsmedel	
	Erosion och markförstörelse	
	Klimatpåverkan	

Kakao: Vanliga risker i kakaoodling

Familjejordbruk	
Sociala och ekonomiska risker	<p>Fattigdom</p> <p>Barnarbete</p> <p>Låga intäkter</p> <p>Brist på investeringsmöjligheter</p> <p>Brist på information och förhandlingskraft</p> <p>Klimatförändring påverkar skörd</p> <p>Hälsorisker från för bekämpningsmedel</p> <p>Bristande markrättigheter</p>
Miljörisker	<p>Avskogning</p> <p>Förlust av biologisk mångfald</p> <p>Föroreningar från bekämpningsmedel och mineralgödsel</p> <p>Erosion och urlakning av näring från jorden</p>

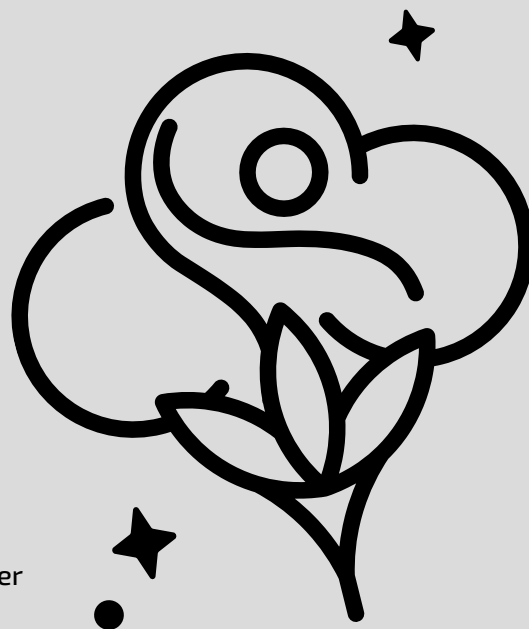

Textilier och skor

Advokatbyrån Vinge och konsultbyrån Trossa har för Upphandlingsmyndighetens räkning tagit fram en [riskanalys om textilier och skor](#)⁹.

Textilindustrin kännetecknas av en komplex och global leveranskedja med höga risker vad gäller mänskliga rättigheter, arbetares rättigheter, miljö och korrupktion. Allvarliga risker förekommer såväl inom produktionen av råvaror som i tillverkningsledet. Exempel på sådana kränkningar är tvångs- och barnarbete, ockupering av mark utan adekvat ersättning, otillräckliga löner och inskränkningar i fackföreningsrätten. Även inom miljöområdet bedöms riskerna vara av en allvarlig karaktär, med potentiellt långtgående effekter, genom hela leveranskedjan. Det innefattar bland annat risker för negativ miljöpåverkan från farliga kemikalier, överanvändande av vatten i områden med vattenbrist och vattenföroreningar.

Upphandlande myndigheter kan hantera många av de risker som nämns om ovan produkter genom att ställa krav på Fairtrade-certifierade varor.

Elektronik och IT-produkter

På Upphandlingsmyndighetens hemsida finns även en ambitiös [riskanalys för elektronik och IT-produkter](#)¹⁰. Även det är varor som kännetecknas av en komplex och global leveranskedja med ett stort antal aktörer som samverkar över landsgränser. Risker för negativ påverkan på mänskliga rättigheter och arbetares rättigheter bedöms som höga genom hela leveranskedjan, samtidigt som spårbarheten särskilt gällande utvinning av råvaror ofta är mycket låg vilket bidrar till bedömningen av risknivåer.

TCO Certified är en hållbarhetscertifiering för IT-produkter. Den ställer krav på en ansvarsfull anskaffning av mineraler i alla länder där konfliktmineraler bryts. Syftet är att stödja utvecklingen av en laglig gruvindustri, vilket ger positiva effekter för de människor som lever i närområdet.

Källor

- 1 <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/kunskapsbank-for-offentliga-affarer/statistik-som-utvecklar-den-offentliga-affaren/>
- 2 https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34496/9781464816024_Ch1.pdf
- 3 <https://fairtrade.se/resource/rapport-levnadsinkomst/>
- 4 <https://www.globallivingwage.org/>
- 5 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf
- 6 <https://www.ituc-csi.org/2021-global-rights-index?lang=en>

- 7 <https://www.wwf.se/skog/varlden/skogar-och-klimatforandringar/>
- 8 Sid 33, https://fairtrade.se/wp-content/uploads/2020/04/Ra%CC%88tten-till-levnadsinkomst_rapport-fra%CC%8An-Fairtrade-Sverige-2019.pdf
- 9 <https://kriteriedatabas.upphandlingsmyndigheten.se/system/data/files/10/27664/Riskanalys%20textil%20med%20k%C3%A4llh%C3%A4nvisningar.pdf>
- 10 https://www.upphandlingsmyndigheten.se/riskanalys/elektronik-och-it/elektronik-och-it-produkter/#sa_hanterar_du_riskerna